

משרד החינוך, הפיקוח על המוזיקה.

הוראת חליליות בבתי הספר.

המלצות ועדת מומחים (מורים ומבצעים) שכוונסה על ידי מפמ"ר מוזיקה ומטעמו. מרכזת הועדה: גב' דרורה ברוק, חברי הועדה: גב' ברכה קול, גב' דרורית אליאש, גב' עידית פז, גב' דבי ווסינג, גב' ענבר סלומון, מר עמית גור.

מסמך זה חובר על ידי גב' דרורה ברוק וגב' דרורית אליאש ומהווה בסיס לפיתוח תכנית לימודים בית ספרית בחליליות.

ליעוץ נוסף ניתן לפנות בדוא"ל לגב' דרורה ברוק Drora.Bruck@gmail.com

1. תפיסה רעיונית:

המפגש עם החלילית מזמן לתלמידים מפגש ראשוני עם כלי נגינה בעל רקע היסטורי עשיר ורפרטואר מוזיקלי מגוון. לימוד הנגינה בחלילית מאפשר את פיתוחה של האוריינות המוזיקלית ויישומה על כל מרכיביה: קריאת טקסט מוזיקלי, פיענוח שלו והבאתו לכדי ביצוע ופיתוח היכולת לזהות, לחוש ולבצע מרכיבי תחביר שונים אשר מצויים בתוך השפה המוזיקלית. במהלך הלימוד תתפתחנה יכולות ההבעה והביטוי של התלמידים באמצעות נגינה, לצד פיתוח השמיעה שלהם ושכלול יכולות המוטוריקה העדינה. בהמשך תתפתח גם היכולת לנגן תוך תאום והקשבה, בקבוצת נגנים קאמרית.

החלילית היא כלי שכל ילד יכול לרכוש ולקחת לביתו על מנת להתאמן בה. זהו כלי נגינה שהפקת הצליל בו ישירה (להבדיל מכלים שיש להפעיל בהם מיתרים, או כלי נשיפה שיש להרעיד בהם עלים). לכאורה, אם כן, הפקת הצליל היא פשוטה, אך הפקת צליל איכותי ומכוון היטב הינה מורכבת ודורשת יכולות ריכוז ושליטה פיזית מצד התלמיד.

האפשרות להתפתח ולנגן בחליליות בגדלים שונים במהירות יחסית (תלוי בגודל ידיו של התלמיד) מאפשרת יצירת הרכבי חליליות בתוך המערך הבית ספרי אשר מעשירים הן את העשייה של הילדים והמורה והן את חיי המוזיקה בבית הספר. חייה הכפולים של החלילית – ככלי חינוכי וככלי מוזיקלי אומנותי בעל רקע תרבותי נרחב, מאפשרים לכל תלמיד למצוא עמה את מסלולו האישי. מסלול הלמידה בחלילית יכול

לשמש כצוהר לעולם המוזיקה, או לחילופין כהכנה לכלי אחר אשר התלמיד יוכל לנגן בו כאשר ממדי גופו יתאימו לכך, וכמו כן מסלול זה יכול לזמן תהליך למידה מעמיק המאפשר לתלמידים המשך צלילה אל חייה המרתקים של החלילית.

2. עקרונות להוראת הכלי בבתי ספר יסודיים:

א. הוראת החלילית בנושא ראשי:

הוראת החלילית מומלצת על ידי צוות הוועדה החל מכיתה ג': מחקרים מצביעים על כך כי המוטוריקה העדינה של הילדים מגיעה לשיא התפתחותה בגיל 8 (כיתה ג') והחלילית – אשר אין לה עזרים לסתימת החורים (כמנענעים בכלי נשיפה אחרים) מחייבת שליטה מלאה בשרירי האצבעות ויכולת הפעלה מיטבית שלהם. לפני כיתה ג' מרבית התלמידים יחוו תסכול רב בשל ההתקדמות האיטית ועלולים לעזוב את החלילית בפרט ואת הנגינה בכלל.

לימוד הכלי בקבוצת לומדים הטרוגנית לא יעלה על 10 תלמידים.

מסגרת הלימודים תכלול תכנית דו שנתית לכיתות ג'- ד' לכלל התלמידים. תכנית קצרת מועד בת שנה אחת תגדע כל אפשרות לביסוס תהליך למידה מוזיקלי משמעותי. בבתי ספר בהם מתקיים מודל יישובי בכיתות ד' – לימוד החלילית שכבר ביסס עוגנים בשנה הראשונה, ימשיך ככלי ראשי לשנה נוספת במקביל לרכישת מיומנויות נגינה בכלי התזמורת החדש. בית ספר המעוניין בהובלת תכנית 4 שנתית (ג'-ו') יאפשר לתלמידים בכיתות ה'- ו' להמשיך בחלילית כמסלול בחירה.

אנסמבלים: בשנת הלימודים השנייה יפתח אנסמבל חליליות ייצוגי אשר יאפשר התנסות נגינה קאמרית לתלמידים בעלי רצון ומחויבות להעמקה בנושא הנגינה. הרכבי חליליות הטרוגניים, כאמור, מעשירים מאד את העשייה והלמידה המוזיקלית הן ברמת התלמידים והן ברמת המורה.

חלילית אלט: יש להתחיל להכניס להוראה הקבוצתית לקראת סוף שנת הלימודים השנייה (אחרי פסח), אך ורק לתלמידים שכבר שולטים באצבעי הסופרן – ולא יתבלבלו מלימוד שיטה חדשה.

חלילית טנור: מומלץ לאפשר לכל תלמיד(!) שמסוגל מבחינה פיזית לנגן בה ברגע שיכול.

חלילית בס: מומלץ לשלב רק לקראת כיתה ו' באנסמבל. במקביל יש ללמד קריאה של מפתח פה.

חלילית סופרנינו: ניתן לשלב ברגע ששולטים בחליליות אלט.

ב. הוראת החלילית כתת נושא בתוך מערך השיעור המוזיקלי:

הוראת החלילית כתת נושא, מומלצת גם כן מכיתות ג' ומעלה. הוראת החלילית כחלק ממכלול נושאים מוזיקליים בשיעור, מותנית בכך שמיומנויות הביצוע בחלילית של המורה למוזיקה כוללות הפקת צליל איכותי ומכוון, שליטה בנקישות לשון מגוונות ובמנעד הסובב סביב אוקטבה וחצי כרומטיות.

למידת הכלי בהובלתו של מורה אשר אינו עומד בסטנדרטים המצוינים, עלולה להמשיך ולקבע את תפיסת הכלי, הן על ידי תלמידים והוריהם והן על ידי צוותי החינוך, ככלי טרומי, ככלי מעבר המוגבל בתוחלת חייו לצורך ביסוסן של מיומנויות נגינה ראשוניות בלבד. תפיסה זו מנוגדת לעמדת הצוות המקצועי במשרד החינוך.

ג. תשתיות בית ספריות להוראת חלילית:

חדר מוזיקה המצויד בערכת כלי הקשה (אורף), מערכת שמע, עמודי תווים, מקרן, כסאות ישיבה המאפשרים מצב נגינה. חלילית סופרן בארוק אישית לכל תלמיד בקבוצה.

3. שיעור הנגינה בחלילית בכיתות בית הספר היסודי:

העקרונות המובילים בתכנון מערכי השיעורים: לימוד השפה המוזיקלית על צורותיה ומבניה המורכבים, היכולת "לבקר" בה כמאזין ו"לדבר" באמצעותה ולהתנסות בה כנגן, יכולה להשתוות למעין מסע. פיתוח היכולת להאזין ולעקוב אחר דקויות התחביר המוזיקלי, לנגן ולאלתר, מתרחש לאורך שנים. מטרת שיעור החלילית הקבוצתי, הינה הקניית השפה המוזיקלית באמצעות פיתוחן של מיומנויות נגינה, האזנה, חשיבה והבעה, כאשר תהליך הקניית השפה ממזג חוויה ולמידה לציר משותף.

על מנת לאפשר לתלמיד לצאת לתהליך למידה, מערך השיעור צריך להבנות מקום ומרחב למידה בטוח, המאפשר ללומד לצאת בבטחה אל מחוזות חדשים. יצירת מרחב

בטוח נובעת משילובם של מספר גורמים : מובנות חיצונית כגון : ארגון פיזי והגדרת החלל ומרחב הלמידה, סדר ישיבה קבוע וכיו"ב, מובנות תהליכי הלמידה בשיעור - מינון ומעבר מדויק בין פעולות מוכרות וחדשות, פעולות תובעניות ופעולות מפיגות ומתן תמיכה במהלך הלמידה.

הובלת תהליך למידה מיטבי דורשת מהמורה למפות את קבוצת הלומדים ההטרוגנית ולזהות אלו יכולות למידה יש בקבוצה : יכולות וויסות, קשב, ריכוז ועמידה בתסכול אל מול משימות. על המורה לזהות חלקים בשיעור בהם נוצר קושי על מנת לבנות עבורם מערך פיגומים תומכי למידה. הפיגומים הללו יאפשרו לתלמידים ערוצי למידה נוספים מעבר לאלה אשר הוצעו במערך הכתוב. כל אלה ועוד יקדמו את תחושת הביטחון כאשר התלמיד ייפגש עם הלא ידוע.

על מנת ליצור למידה חווייתית על המערך בפעולותיו השונות להנכיח כמה שיותר את המוזיקה כשפה חיה בכיתה וכמו כן לאפשר לתלמיד להתנסות ו"לשחק" בשפה המוזיקלית תוך מיזוגן של מיומנויות תנועה, שירה, אלתור, האזנה ודיבור ריתמי, לצד פיתוחן של מיומנויות הנגינה בחלילית. הקניית מיומנויות הנגינה בכלי תוך יצירת מרחב עשיר של התנסויות, תקדם הן את תחושת הביטחון של הלומד והן את תחושת החוויה והנאת הלמידה.

מבנה שיעור נגינה קבוצתי במבט על : רצף הפעולות בשיעור מורכב משלושה שלבים מרכזיים :

שלב ראשון : פעולות שמטרתן להכניס את התלמיד באופן הדרגתי למרחב המוזיקלי. המעבר מן "המגרש הבית ספרי" ל"מגרש המוזיקלי" דורש מהמשתתף כיוון תדרים (קשב, וויסות, ריכוז, תיאום לקבוצה) ממש כפי שמכוונים כלי נגינה לפני שמנגנים עליו. שינוי זה לא קורה מאליו באופן ספונטני אלא יש צורך בבנייה של סדרת פעולות המכוונות את המשתתף למצב של קשב מוזיקלי. מעבר לתהליך השינוי וההתכוונות האישית של כל משתתף, על המורה לדאוג גם שמעגל המשתתפים יהפוך לקבוצה - לאנסמבל. כלומר : כיוון התדרים יהיה גם ברמה האישית וגם ברמת התיאום והבנייה הקבוצתית. הגדרת המשתתפים כקבוצה כאנסמבל מוזיקלי תלויה בהובלתו של המורה - המנצח.

שלב שני : פעולות המתאפיינות בתהליכי חקר, עיון ופענוח (אנליזה) של חומר ויצירה חדשה, פיתוח מיומנויות ביצועיות שונות ושכלולן, עבודה יצירתית.

שלב שלישי : פעולות המתאפיינות באופי הפגתי, חזרה על חומר מוכר תוך משחקים, ולסיום סגירת מעגל הנגינה בפעולת פרידה.

נושאי למידה המשולבים בשיעור : שיעור הנגינה הקבוצתי יזמן לקבוצת הלומדים מרחב התנסויות עשיר היוצא מן המעגל המתמקד בביצוע סובב כלי בלבד, אל התנסויות מוזיקליות כגון שירה, תנועה, אלתור והאזנה לספרות המוזיקה המתייחסת לכלי.

4. פרופיל המורה לחלילית:

בהלימה להגדרת מטרות תכנית הלימודים ויעדיה, הצוות המקצועי ממליץ על תכנית הכשרה אקדמית בת שישה סמסטרים לפחות אשר תכלול את הנושאים הבאים: פיתוח מיומנויות נגינה בכל משפחת החליליות, שליטה בחליליות בדו ובחליליות בפה, התנסות במגוון חליליות מהמשפחה (סופרנינו, סופרן, אלט, טנור, בס), יכולת לנגן בכוונון מדויק, יכולת שליטה בצליל ברגיסטרים השונים של הכלי (מהירות נשיפה), שליטה בארטיקלוציות (R, L, D, T), הכרות עם מתודות הוראה מקומיות והכרות עם רפרטואר מקורי שנכתב לכלי.

פיתוח מיומנויות נגינה באנסמבל: יכולת הדרכה של יצירות תלת קוליות ומעלה, יכולת ביצוע של כל התפקידים שונים ביצירה, יכולת קריאת מפתחות שונים, יכולת כתיבת עיבודים פשוטים המתאימים לחליליות ולתלמידים. יש צורך להעשיר את ידע המורים בתולדות המוזיקה לחלילית ובספרותה על סוגותיה השונים.